PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

TALABA-QIZLARDA LIDERLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Mirvosilova Dilobar Mirzohid qizi
“Oila va xotin-qizlar” ilmiy tadqiqot instituti mustaqil tadqiqotchisi
e-mail: dilobarmirvosilova@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21783520

Annotatsiya. Maqolada oliy ta’lim muassasalari talaba-qizlarida liderlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Muallif liderlik sifatlarini shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida shakllanadigan integrativ tuzilma sifatida talqin etadi va uning motivatsion, kognitiv, kommunikativ, faoliyatli hamda refleksiv komponentlarini ajratadi. Talaba-qizlarda liderlik salohiyatini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik modeli, shart-sharoitlari (mentorlik, talaba o‘zini o‘zi boshqarishi, ijtimoiy loyihalar va treninglar) hamda mezonlari asoslab beriladi. Tajriba-sinov natijalari eksperimental guruhda liderlik sifatlarining yuqori darajasi sezilarli o‘sganini ko‘rsatadi. Xulosalar jadval, sxema va diagramma orqali umumlashtirilgan.
Kalit so‘zlar: liderlik, liderlik sifatlari, talaba-qizlar, ijtimoiy pedagogika, ijtimoiylashuv, gender yondashuv, mentorlik, ijtimoiy-pedagogik shart-sharoit, o‘zini o‘zi boshqarish, tajriba-sinov.

Аннотация. В статье анализируются социально-педагогические основы развития лидерских качеств у студенток высших учебных заведений. Автор трактует лидерские качества как интегративное образование, формирующееся в процессе социализации личности, и выделяет их мотивационный, когнитивный, коммуникативный, деятельностный и рефлексивный компоненты. Обосновываются социально-педагогическая модель, условия (менторство, студенческое самоуправление, социальные проекты и тренинги) и критерии развития лидерского потенциала студенток. Результаты опытно-экспериментальной работы показывают значительный рост высокого уровня лидерских качеств в экспериментальной группе. Выводы обобщены в таблице, схеме и диаграмме.
Ключевые слова: лидерство, лидерские качества, студентки, социальная педагогика, социализация, гендерный подход, менторство, социально-педагогические условия, самоуправление, опытно-экспериментальная работа.

Annotation. The article analyses the socio-pedagogical foundations of developing leadership qualities in female university students. The author treats leadership qualities as an integrative formation shaped in the process of personal socialisation, distinguishing their motivational, cognitive, communicative, activity-based and reflective components. A socio-pedagogical model, conditions (mentoring, student self-government, social projects and trainings) and criteria for developing female students’ leadership potential are substantiated. The experimental results demonstrate a significant increase in the high level of leadership qualities in the experimental group. The conclusions are generalised through a table, a scheme and a diagram.
Keywords: leadership, leadership qualities, female students, social pedagogy, socialisation, gender approach, mentoring, socio-pedagogical conditions, self-government, experimental work.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda liderlik shaxsning nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy muvaffaqiyatini belgilovchi muhim integrativ sifat sifatida e’tirof etilmoqda. Ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi, fuqarolik institutlarining rivojlanishi va yoshlar tashabbuskorligiga bo‘lgan talab liderlik salohiyatiga ega, ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash vazifasini dolzarblashtiradi. Ayniqsa, xotin-

qizlarning ijtimoiy-siyosiy va kasbiy hayotdagi ishtirokini kengaytirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan sharoitda, talaba-qizlarda liderlik sifatlarini maqsadli rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy ijtimoiy-madaniy stereotiplar, o‘ziga ishonchning yetishmasligi va tegishli ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlarning yetarli darajada yaratilmagani talaba-qizlarda liderlik salohiyatining to‘liq namoyon bo‘lishiga to‘sqinlik qiladi. Shu bois muammoni ijtimoiy pedagogika nuqtai nazaridan — ya’ni shaxs va ijtimoiy muhit o‘zaro ta’sirining tarbiyaviy imkoniyatlarini hisobga olgan holda o‘rganish zarurati tug‘iladi.

Tadqiqotning maqsadi — talaba-qizlarda liderlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslarini nazariy jihatdan asoslash va takomillashtirilgan modelini ishlab chiqishdan iborat.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar tahlili

Liderlik muammosi psixologiya, sotsiologiya va pedagogika fanlari kesishuvida o‘rganilgan. Liderlikning xislat (trait), xulq-atvor va vaziyatli nazariyalari, shuningdek J. Berns va B. Bass ishlab chiqqan transformatsion liderlik konsepsiyasi shaxs sifatlarini rivojlantirishning nazariy asosini tashkil etadi. Ijtimoiy pedagogikada (A. Mudrik va boshqalar) liderlik shaxsning ijtimoiylashuvi jarayoni bilan bevosita bog‘lanadi: lider muayyan ijtimoiy muhitda o‘zaro ta’sir natijasida shakllanadi.

Xorijiy tadqiqotlarda ayollar liderligini rivojlantirishning maxsus pedagogik jihatlari — mentorlik, tajribaga asoslangan (experiential) va transformativ ta’lim, o‘ziga ishonch (self-efficacy) hamda qo‘llab-quvvatlovchi muhitning roli alohida ta’kidlanadi. O‘zbekistonda ham gender yondashuv asosida talaba-qizlarning tanqidiy fikrlashi, ma’naviy-axloqiy va tashabbuskorlik sifatlarini rivojlantirishga oid tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, aynan talaba-qizlarda liderlik sifatlarini rivojlantirishning yaxlit ijtimoiy-pedagogik modelini ishlab chiqish masalasi hali yetarlicha o‘rganilmagan bo‘lib, bu tadqiqotning ilmiy yangiligini yanada boyitishga zamin yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli, gender va kompetensiyaviy yondashuvlarga tayanadi. Mazkur ish davomida ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, modellashtirish, so‘rovnoma, kuzatish, test va suhbat hamda pedagogik tajriba-sinov usullaridan foydalanildi. Tajriba-sinov ishlari oliy ta’lim muassasasi talaba-qizlari ishtirokida, nazorat va eksperimental guruhlarga ajratilgan holda o‘tkazildi; olingan ma’lumotlar statistik tahlil qilindi.

Liderlik sifatlarining mohiyati va struktur komponentlari

Ijtimoiy-pedagogik nuqtai nazardan liderlik sifatlari — shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida shakllanadigan, guruh a’zolarini umumiy maqsad sari yo‘naltira oladigan, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olib, ijtimoiy o‘zaro ta’sirni tashkil eta olish qobiliyatini ifodalovchi integrativ shaxs sifatlari majmui sifatida baholanadigan jarayonning tarkibidir. Ushbu majmua bir necha o‘zaro bog‘liq komponentlardan tashkil topadi, ular 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Talaba-qizlarda liderlik sifatlarining struktur komponentlari va ko‘rsatkichlari

№	Komponent	Mazmuni	Namoyon bo‘lish ko‘rsatkichi
1	Motivatsion	Liderlikka intilish, yutuqqa yo‘nalganlik, ijtimoiy mas’uliyat	Tashabbus, faollik, maqsadga intilish
2	Kognitiv	Liderlik, boshqaruv va o‘zaro ta’sir haqidagi bilimlar	Vaziyatni tahlil qilish, qaror qabul qilish

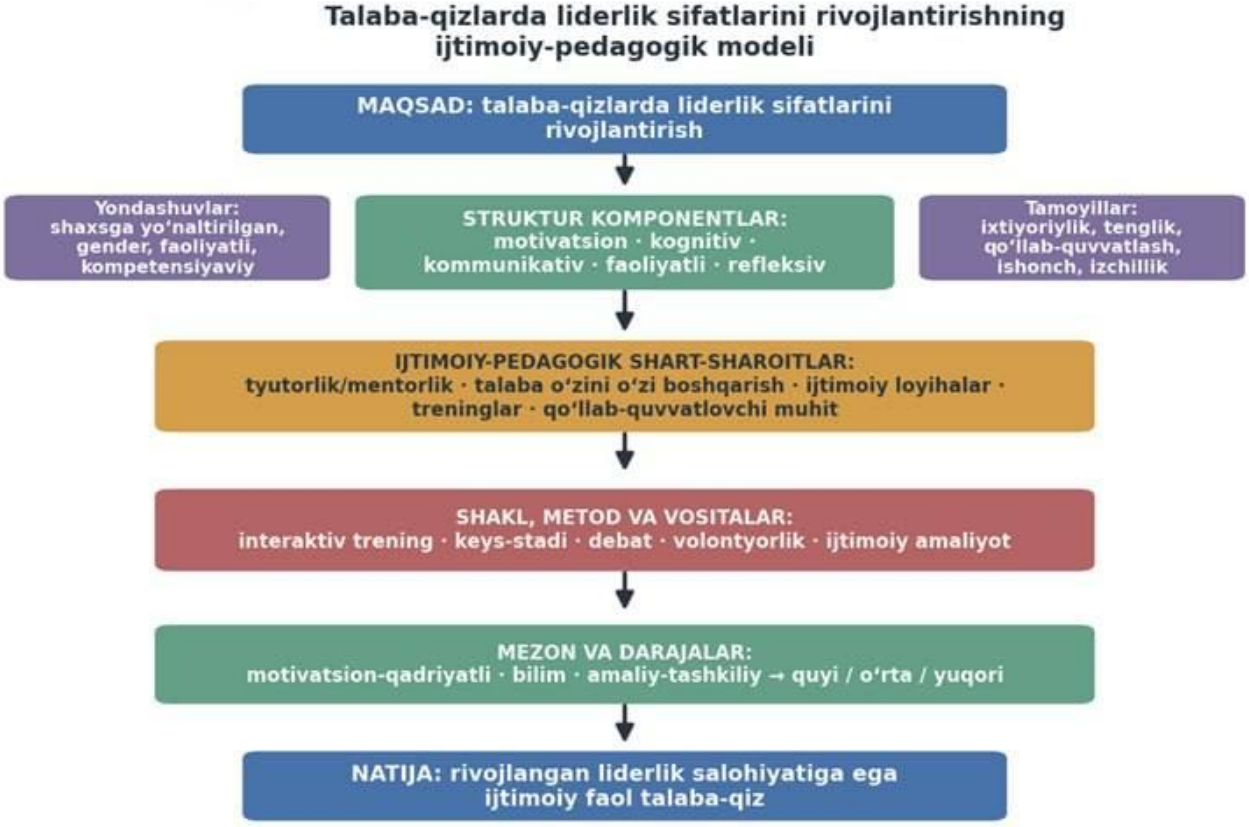
№	Komponent	Mazmuni	Namoyon bo‘lish ko‘rsatkichi
3	Kommunikativ	Muloqot, ishontirish, empatiya va nizolarni hal etish	Notiqlik, tinglash, hamkorlik
4	Faoliyatli (tashkiliy)	Guruhni uyushtirish, ishni rejalashtirish va tashkil etish	Tashkilotchilik, jamoani boshqarish
5	Refleksiv	O‘zini o‘zi baholash, o‘z faoliyatini nazorat qilish	O‘zini anglash, o‘z ustida ishlash

Jadvaldan ko‘rinadiki, liderlik sifatlari yaxlit tuzilma bo‘lib, ularni rivojlantirish barcha komponentlarga bir vaqtda ta’sir etuvchi maxsus ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlarni talab etadi.

Liderlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik modeli

Tadqiqot davomida talaba-qizlarda liderlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik modeli ishlab chiqildi (2-jadval). Model maqsad, metodologik yondashuvlar va tamoyillar, struktur komponentlar, ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlar, shakl-metod-vositalar, mezon va darajalar hamda kutilayotgan natijani o‘zaro bog‘liq yaxlitlikda ifodalaydi.

2-jadval

Model doirasida takomillashtirishning asosiy ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlari sifatida quyidagilar asoslandi: tyutorlik va mentorlik tizimini yo‘lga qo‘yish; talaba o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatiga qizlarni faol jalb etish; ijtimoiy loyiha va volontyorlik amaliyotini tashkil etish; liderlik treninglari va interaktiv mashg‘ulotlar o‘tkazish; hamda qo‘llab-quvvatlovchi, ishonchga asoslangan ta’lim muhitini yaratish.

Tajriba-sinov natijalari va ularning tahlili

Ishlab chiqilgan model va shart-sharoitlar samaradorligini tekshirish maqsadida tajriba-sinov ishlari o‘tkazildi. Nazorat va eksperimental guruhlarda liderlik sifatlarining shakllanganlik darajasi motivatsion-qadriyatli, bilim va amaliy-tashkiliy mezonlar asosida uch daraja (quyi, o‘rta, yuqori) bo‘yicha baholandi. Yakuniy kesim natijalari 1-diagrammada aks ettirilgan.

1-diagramma. Tajriba-sinov yakunida talaba-qizlarda liderlik sifatlari shakllanganlik darajalari (yakuniy kesim, %)

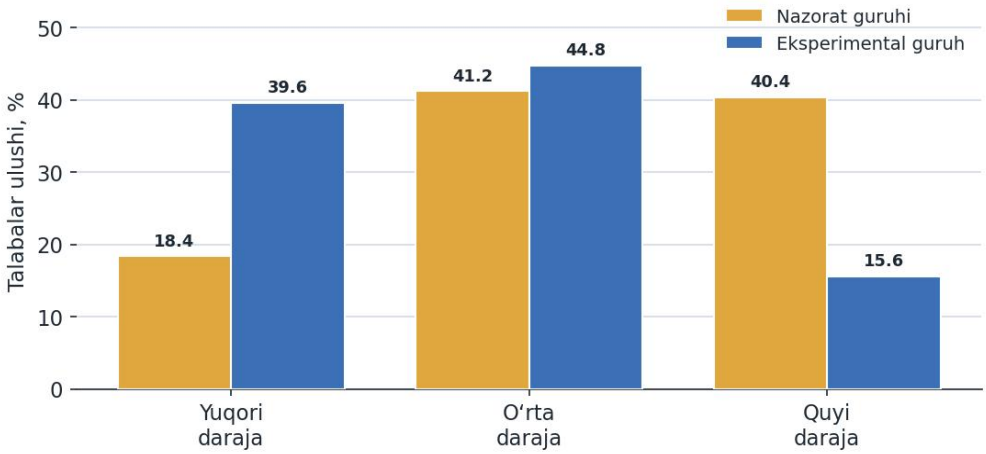

Diagramma ma’lumotlariga ko‘ra, eksperimental guruhda liderlik sifatlari yuqori darajada shakllangan talaba-qizlar ulushi 39,6% ni tashkil etib, nazorat guruhidagi ko‘rsatkichdan (18,4%) ikki baravardan ko‘proqqa yuqori bo‘ldi. Ayni paytda eksperimental guruhda quyi daraja ulushi 15,6% gacha kamaydi (nazorat guruhida esa 40,4%). Bu farq ishlab chiqilgan ijtimoiy-pedagogik model va shart-sharoitlarning samaradorligini tasdiqlaydi hamda liderlik sifatlarini maqsadli, tizimli ta’sir orqali rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqot quyidagi xulosalarni ilgari surish imkonini berdi. Birinchidan, talaba-qizlarda liderlik sifatlari shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida shakllanadigan integrativ tuzilma bo‘lib, u motivatsion, kognitiv, kommunikativ, faoliyatli va refleksiv komponentlarni qamrab oladi.

Ikkinchidan, ushbu sifatlarni rivojlantirishning samaradorligi maxsus ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlar ya‘ni mentorlik, talaba o‘zini-o‘zi boshqarishi, ijtimoiy loyihalar, treninglar va qo‘llab-quvvatlovchi muhitning yaxlit tizimi sifatida joriy etilishiga bog‘liq.

Uchinchidan, ishlab chiqilgan ijtimoiy-pedagogik model maqsaddan natijagacha bo‘lgan jarayonni izchil bosqichlarda ifodalab, liderlik salohiyatini rivojlantirishning amaliy mexanizmini ta’minlaydi.

To‘rtinchidan, tajriba-sinov natijalari eksperimental guruhda liderlik sifatlarining yuqori darajasi sezilarli o‘sganini ko‘rsatib, taklif etilgan yondashuvning asosli ekanini tasdiqladi. Tadqiqot natijalaridan oliy ta’lim muassasalarida yoshlar bilan ishlash, tarbiyaviy ishlar va gender tenglikni ta’minlashga oid dasturlarni takomillashtirishda foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bass B.M., Riggio R.E. Transformational Leadership. – 2nd ed. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2006. – 282 p.
2. Northouse P.G. Leadership: Theory and Practice. – 9th ed. – Thousand Oaks: SAGE, 2021. – 528 p.
3. Мудрик А.В. Социальная педагогика: учебник. – М.: Академия, 2013. – 240 с.

4. Eagly A.H., Carli L.L. Through the Labyrinth: The Truth About How Women Become Leaders. – Boston: Harvard Business School Press, 2007. – 308 p.
5. Development of students' leadership qualities in research activities // Psychology and Education. – 2021. – Vol. 58(1). – P. 12–19.
6. Gender yondashuv asosida talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi // O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – № 4. – B. 45–51.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash” sohasidagi qarorlari. – Toshkent, 2019–2024.